

Fetihname Şairlerinin Propaganda Üslubu

Propaganda Style of Fetihname Poets

Muhammed Emir TULUM*

Öz

Bu makalede fetihname şairlerinin propaganda üslubunun tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla, bilinen örnekleri 16. yüzyıl kapsamında kalan manzum fetihnameler hakkında ön bilgi verildikten sonra fetihname şairlerinin eserlerinde uyguladıkları propagandalar incelenecektir. İncelemede, fetihname şairlerinin sıklıkla başvurduğu ve bazılarının kendine has olarak yer verdiği propagandalar maddeler hâlinde gruplandırılıp açıklanacaktır. Açıklamalar yapılırken bazı propagandaların tespiti için konuyla ilgili bilgi veren tarih araştırmaları veya aynı konuyu işleyen başka bir manzum fetihnameyle mukayeseler de yapılacaktır. Yapılan inceleme ve açıklamaların ardından fetihname şairlerinden uyguladığı propaganda çeşitliliğiyle ya da kendine has propaganda uygulamalarıyla öne çıkanlar belirtilecektir.

Fetihnamelerde bahsi geçen yerlerde yaşayan toplumların inanç değerleri bölgelere göre çeşitlilik arz ettiğinden, şairlerin uyguladıkları propagandalar da çeşitlilik göstermiştir. Ayrıca, Yemen seferi örneğinde, aynı seferi konu alan iki fetihname şairinin fetihlerdeki başarıları hakkında hamilerine göre değişen bakış açıları sundukları görülmüştür. Bu imkânlar, varılan tespitlerin ilgili çalışmalar için kapsayıcı bir örnek oluşturması açısından önem arz edecektir.

Anahtar Kelimeler:

Osmanlı tarihi, manzum fetihnameler, harp edebiyatı, propaganda, 16. yüzyıl.

Abstract

This article aims to identify the propaganda style of the fetihname poets. For this purpose, after giving preliminary information about the poetical fetihnames, the known examples of which are within the scope of the 16th century, the propaganda used by the fetihname poets in their works will be analyzed. In the analysis, the propagandas frequently used by the fetihname poets and some of them applied uniquely, will be grouped and explained as items. While making explanations, comparisons will also be made with historical researches that provide information on the subject or with another poetical fetihname dealing with the same subject in order to identify some propaganda. After the analysis and explanations, those who stand out among the fetihname poets with the variety of propaganda they apply or with their unique propaganda practices will be mentioned. Since the belief values of the societies living in the places mentioned in the fetihnames varied according to the regions, the propaganda practiced by the poets also varied. Moreover, in the case of the Yemen expedition, it was observed that two fetihname poets describing the same expedition presented different perspectives on the success of the conquests according to their patrons. These opportunities will be important for the findings to set an inclusive example for related studies.

Keywords:

Ottoman history, poetical fetihnames, war literature, propaganda, 16th century.

* Dr., İstanbul Medeniyet
Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim
Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü

emir_28@msn.com

ORCID: 0000-0001-7556-4618

İstanbul / TÜRKİYE

* Dr., İstanbul Medeniyet
University, Institute of Graduate
Studies, Department of Turkish
Language and Literature

emir_28@msn.com

ORCID: 0000-0001-7556-4618

İstanbul / TÜRKİYE

Başvuru/Submitted: 15/05/2023

Kabul/Accepted: 18/04/2024

Makale Bilgileri

Atıf: Tulum, M. E. (2024). Fetihname Şairlerinin Propaganda Üslubu. *Selçuk Türkiyat*, (63): 111-135.
Doi: 10.21563/sutad.1297125

Etik Kurul Kararı: Etik Kurul Kararından muaftır.

Katılımcı Rızası: Katılımı yok.

Mali Destek: Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Telif Hakları: Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.

Değerlendirme: İki dış hakem / Çift taraflı körleme.

Benzerlik Taraması: Yapıldı – iThenticate.

Etik Beyan: sutad@selcuk.edu.tr, selcukturkiyat@gmail.com

Lisans: Bu eser Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır.

Article Information

Citation: Tulum, M. E. (2024). Fetihname Şairlerinin Propaganda Üslubu. *Selçuk Türkiyat*, (63): 111-135.
Doi: 10.21563/sutad.1297125

Ethics Committee Approval: It is exempt from the Ethics Committee Approval.

Informed Consent: No participants.

Financial Support: The study received no financial support from any institution or project.

Conflict of Interest: No conflict of interest.

Copyrights: The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.

Assessment: Two external referees / Double blind.

Similarity Screening: Checked – iThenticate.

Ethical Statement: selcukturkiyat@gmail.com, fatihnumankb@selcuk.edu.tr

License: Content of this Journal is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

Giriş

Yaşanan olayların görsel olarak sunulma imkânlarının az olduğu çağlarda edebî metinler ve özellikle şiirler bilgi ya da düşünceleri yaymak açısından önem arz etmekteydi. Bu anlamda toplumlar, geleneklerini aktarmak için kendi içlerinden çıkardıkları müellifler veya şairler marifetiyle meydana getirdiği eserleri ezberleyerek veya kayda geçirerek kuşaktan kuşağa aktarmıştır. Oluşturulan bu eserlere toplumların kendi düşünce, inanç ve amaçları da nüfuz etmiş, bunlardan bazıları ise başka toplumlara karşı propaganda yapmanın da tabii birer aracı olagelmıştır. Dolayısıyla edebî metinlerin bazılarında, bugün biz ve öteki olarak kavramlaştırılan bakış açıları yansımıştır.

Osmanlı Devleti'nin fetihle neticelenen askerî seferlerini odağına alan müstakil kitap şeklindeki fetihnameler edebî bir tür olup fetihname müellifleri doğrudan ya da dolaylı olarak devletin düşmanlarına karşı geliştirip onları ötekileştirdiği dinî ve politik bakış açısını eserlerine yansıtmıştır. Dolayısıyla propaganda, tıpkı mektup şeklindeki fetihnamelerde¹ olduğu gibi bu eserlerin yazımında da önde gelen amaçlardan biri olmuştur.² Müellifler eserlerine yansıtıkları propagandayı çoğunlukla devletiyle aynı değerleri paylaştığı için yapmakla birlikte, kimi müellifler bizzat bir devlet memuru olarak bu görüşleri nakletmiştir.

Müstakil kitap şeklindeki fetihnameler Osmanlı tarih yazımında özel tarihler, klasik Türk edebiyatı geleneğinde ise edebî türler arasında değerlendirilir. Fetihnamelerin belirli bir kısmını manzum fetihnameler teşkil etmekte olup bunların da bilinen örnekleri 16. yüzyılda kümelenmektedir.³ Çalışmamızda, manzum fetihnamelerde uygulanan propaganda yöntemlerini tespit edebilmek için Safâyî'nin (ö. 940/1534) *Fetihnâme-i İnebahtı ve Moton*, Bahârî'nin (ö. 958/1551) *Kıyâmetnâme (Fetihnâme-i Üngürüs)*, Fütûhî'nin (ö. 1054/1644-45) *Enîsü'l-Guzât*, Nidâî'nin (ö. 975/1567'den sonra) *Fetihnâme-i Kal'a-i Cerbe*, Merâhî'nin (974/1566'dan sonra) *Fetihnâme-i Sigetvar*, Rumûzî'nin (ö. 1582'den önce) *Nâme-i Fütûh-ı Yemen* ve *Fetihnâme-i Tânus ve Halku'l-vâd*, Nihâlî'nin (ö. 982/1574'ten sonra) *Fethiyye-i Yemen*, Adlî'nin (ö. 987/1580'den sonra) *Manzûme-i Feth-i Şirvân ve Demirkapı* ve Harîmî'nin (ö. 1002/1594) *Gonca-i Bâğ-ı Murâd* adlı eserleri incelenecektir.⁴

¹ Fetih mektuplarına dair bk. (Tulum, 2022, s. 33-47, 728-731, 740-741).

² Propaganda hakkında aktardığımız açıklamalar hakkında bk. Tulum, 2022, s. 748-749. Propagandanın klasik Türk edebiyatına yansıyan bazı örnekleri için bk. (Öztürk, M. (2014). Divan şairinin nimet ve iktidar ekseninde ulusları ötekileştirmesi. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, 51, 63-88. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunitaed/issue/2890/40086>. Ayrıca bk. Ulucutsoy, H. (2019). *Türk savaş edebiyatı ve propaganda* (Doktora tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>; (Karateke, H., Çıpa, H. E. & Anetshofer H. der., (2022). *Osmanlı toplumunda ötekileştirme düşmanlık ve nefret (16.-18. yüzyıllar)*. İstanbul: İletişim Yay.; Clark, T. (2023). *Sanat ve propaganda*. İstanbul: Ayrıntı Yay).

³ Fetihname türü, bu türün diğer türlerle ilişkisi ve müstakil kitap şeklindeki manzum fetihnamelerin hangi kriterlere göre belirlendiği gibi hususlar hakkında bk. (Tulum, 2022, s. 27-94, 731-748).

⁴ Ârifî Fethullah Çelebi'nin (ö. 1561-62 [?]) *Fütuhât-ı Cemîle* adlı manzum fetihnamesi Farsça kaleme alınmış olduğundan incelememize dâhil edilmemiştir. İncelenecek olan manzum fetihnamelerin beyitlerine yapılacak atıflar için haklarında yapılan çalışmalarda beyit sıralamaları dikkate alınmıştır.

Fetihname şairlerinin 16. yüzyılda yazdığı zikri geçen eserleri, farklı coğrafya ve toplumlara dönük sefer ve fetihleri kapsamaları yönüyle çeşitlilik arz eder. Ayrıca bu eserlerden bir kısmında aynı seferin farklı müellifler tarafından anlatıldığı görülür. Bu hususlar şairlerin uyguladıkları farklı propaganda ve bakış açılarını tespit edebilme imkânı vermektedir. Manzum fetihname şairlerinin eserlerinde ele aldıkları konuyu kısaca belirtecek olursak, Safâyî, II. Bayezid (ö. 1512) döneminde, II. Bayezid tarafından 905-906/1499-1500 tarihlerinde Venediklilere karşı gerçekleştirilen İnebahtı ve Moton fetihlerini; Bahârî ve Fütûhî, Kanûnî Sultan Süleyman (ö. 974/1566) tarafından 932/1526 tarihinde gerçekleştirilen Mohaç zaferi ve Budin fethini; Nidâî, Kanûnî Sultan Süleyman döneminde Kaptanıderya Piyale Paşa (ö. 985/1578) tarafından gerçekleştirilen 967/1560 tarihli Cerbe fethini; Merâhî Kanûnî Sultan Süleyman tarafından 974/1566 tarihinde gerçekleştirilen Sigetvar fethini; Rumûzî, *Nâme-i Fütûh-ı Yemen* adlı ilk fetihnemesinde II. Selim (ö. 982/1574) döneminde Koca Sinan Paşa (ö. 1004/1596) tarafından 976-978/1569-1571 tarihleri arasında gerçekleştirilen Yemen sefer ve fetihlerini, Nihâlî, aynı dönemde hem Koca Sinan Paşa hem de Behram Paşa'nın (Halhallı, ö. 982/1574'den sonra) Yemendeki sefer ve fetihlerini (976-981/1569-1574); Rumûzî, *Fetihnâme-i Tûnus* ve *Halku'l-vâd* adlı ikinci fetihnemesinde aynı dönemde, Koca Sinan Paşa'nın 982/1574 tarihli Tunus fethini; Adlî, III. Murad (ö. 1003/1595) döneminde Özdemiroğlu Osman Paşa (ö. 993/1585) tarafından 986-987/1578-1579 tarihleri arasında gerçekleştirilen Şirvan ve Demirkapı sefer ve fetihlerini, Harîmî ise yine aynı dönemde ve aynı paşanın 993/1585 tarihli Tebriz fethini konu alır (Tulum, 2022, s. 94-553).

Fetihname şairlerinin uyguladığı propagandalar şu genel başlıklara ayrılabilir:

a) Kendi tarafını dinî zeminde haklı ve doğru taraf olarak gösterip düşman tarafını ötekileştirme b) Yapılan seferi meşrulaştırmak amacıyla düşman tarafının tarihini kendi bakış açısına göre inşa etme c) Kendi tarafını yüceltip düşman tarafını küçümsemek amacıyla düşman ileri gelenleri üzerinden kurgusal diyaloglar aktarma veya bazı olaylar hakkında kurgusal tasvirler yapma d) Kendi tarafının başarılarını öne çıkarıp düşmanın bazı başarılarını söylememe ya da açıkça söylememe e) Kendi tarafında yaşanan olumsuzlukları perdeleme veya kendi tarafının bazı hata ve cürümlerini meşru gerekçelere bağlama f) Olayları hamî merkezli anlatıp başarıları hamîye bağlama, hamiden kaynaklı başarısızlık ya da kusurları ise geri plana atma veya bunları başkalarına mâl etme.

Çalışmada, söz konusu maddeler çerçevesinde şairlerin fetihnamelerinde uyguladığı propagandalar incelenecektir. İncelemede bazen konuyla ilgili tarih araştırmalarından yararlanılacak bazen de aynı fethi konu alan şairlerin eserlerinden karşılaştırmalar yapılacaktır. Elde edilen bulgular, klasik Türk edebiyatı geleneği içerisinde belirli bir tür grubunda eser telif etmiş olan fetihname şairlerinin propaganda üsluplarını bir bütün hâlinde tespit edebilmek açısından önem arz edecektir. Ayrıca, dönemin Osmanlı devlet ve toplumunun dinî-siyasi gerekçelerle

Bu çalışmaların künye bilgileri, mükerrer olmaması için doğrudan kaynakçada verilmiştir. İlgili çalışmalarda beyitlere atıf yapılırken parantez içinde kullanılan "b." beyit, "v." ise varak kelimesinin kısaltmasıdır.

çatışıp ötekileştirdiği başka toplum veya zümrelere bakış açılarını bu şairlerin ifadeleri üzerinden okumak imkânı sağlayacaktır.

1. Fetihname Şairlerinin Uyguladığı Propagandalar

Fetihname şairleri hem fethedilen yerlerdeki toplumların inanç ve kültürel değerlerine göre hem de fethi gerçekleştiren kişi/kişilerle kendi ilişkilerine göre değişkenlik arz eden propagandalar uygulamıştır. Bu değişkenlikleri dikkate alarak, uyguladıkları propagandaları zikri geçen ana maddeler altında inceleyebiliriz.

a) Kendi Tarafını Dinî Zeminde Haklı ve Doğru Taraf Olarak Gösterip Düşman Tarafını Ötekileştirme⁵

Fetihname şairleri propaganda zeminini genellikle din ekseninde inşa eder. Okuyucunun seferin meşruiyetine ikna olması amacıyla dinî açıdan seferin gerekliliğine dair argümanlar üretir. Genel olarak Osmanlı sultanını *din/İslâm padişahu*, *zillullah* (Allah'ın yeryüzündeki gölgesi) veya *ulü'l-emr* (Müslümanların başı), seferi yürüten paşayı *din/İslam askerinin koruyucusu* veya *gazilerin başı*, Osmanlı askerini de *din/İslam askeri ve gazi* olarak vasıflandırır.⁶ Safâyî, Rumûzî (*Nâme-i Fütûh-ı Yemen*), Nidâî ve Harîmî başta olmak üzere fetihname şairlerinin çoğunluğu gazanın Müslümanlar üzerine farz olduğunu, dolayısıyla Osmanlı sultanı, seferin serdarı ve Osmanlı askerinin bu emri yerine getirdiklerini belirtir. Böylece seferin haklılığı ve gerçekleştirilmesi açısından dinî alandaki temel bir argümana dayanarak meşruiyet zemini oluşturur. Bu noktada şairler, sefer gayrimüslimler üzerine yapılıyorsa karşı tarafı *din düşmanları* ve *küffâr* olarak tavsif ederken Müslümanlar üzerine yapılıyorsa karşı tarafı mezhepsel olarak Haricîlikle veya Rafizîlikle itham eder.⁷

Sultan II. Bayezid, Kanûnî Sultan Süleyman (ö. 974/1566) ve II. Selim dönemlerinde Hristiyanlar üzerine yapılan seferleri konu alan Safâyî, Bahârî, Fütûhî, Nidâî, Merâhî ve Rumûzî (*Fetihnâme-i Tûnus ve Halku'l-vâd*) karşı tarafı *küffâr*, II. Selim döneminde Yemenli Zeydîler üzerine yapılan seferleri konu alan Rumûzî ve Nihâlî karşı tarafı *Hariçî*, III. Murad (ö. 1003/1595) döneminde İranlı Şiiler üzerine yapılan seferleri konu alan Adlî ve Harîmî ise karşı tarafı *Rafizî* olarak itham eder. Karşı tarafı Hariçî veya Rafizî olarak itham eden fetihname şairleri kendi tarafını da Sünnî taraf olarak takdim etmektedir. Bu noktada karşı tarafın şeriata uymadığı, ulü'l-emre itaat etmediği, hak mezhep üzere olmadığı, dolayısıyla ortadan kaldırılması gerektiğini iddia ederler.

⁵ Bu maddeye dair geniş açıklama ve örnekler için bk. (Tulum, 2022, s. 748-765).

⁶ Adlî'nin fetihnâmesinde İranlılarla yapılan savaşlar konu alındığı halde karşı taraf nadiren Rafizîlikle itham edilir. İstisna olarak bir başlıkta Kızılbaşlar din düşmanları (v. 13b) olarak, birkaç beyitte ise şeytanlar (b. 209-232) olarak vasıflandırılmışlardır.

⁷ Fütûhî, eserinde Hristiyanlar üzerine icra edilen Mohaç seferini konu aldığı halde yer yer konuyu dönemin Safevî Devleti'ne bağlayarak İranlıları ötekileştiren sözler sarf etmektedir. Eserinin naat kısmında Hz. Peygamber'in (a.s.) şefaate edeceğine değinip (v. 4b-6) Sünnî bir tavır olarak çehâr yâr-ı güzîni över ve bu kimseleri sevmeyenlerin eşek gibi olduklarını, onlara dil uzatanların başlarının kesilmesi gerektiğini söyler (v. 5a-2-3, 7a-3). Hz. Osman'dan söz ederken ise Rafizîleri itham edip onların taassuplarından bahsederek Sünnî tavrını sürdürür (v. 6a-9-6b-7). Ayrıca, sefere katılan Osmanlı beylerini övüp Acem şahının, bu beylerin biriyle dahi uğraşamayacağını söyleyerek (v. 15b-8) Kızılbaşları küçümser. Dolayısıyla devletin Sünnî siyasetini eserine yansıtıp Rafizîliğe karşı tavır alır.

Ayrıca Safâyî, Fütûhî, Rumûzî (*Nâme-i Fütûh-ı Yemen*), Nihâlî ve Harîmî düşman tarafına karşı *köpek, eşek, öküz, domuz* gibi hakaretâmiz ifadeler de kullanır. Bu hususlara dair birçok örnek bulunmakla birlikte Safâyî, Bahârî, Harîmî ve Rumûzî'den dikkat çekici bazı beyitleri aktarmakla yetinilecektir.

Bahârî, Kanûnî Sultan Süleyman'ın, Hristiyan Üngürüslülerin (Macarlar) kendisiyle savaşmak üzere toplandıklarını haber alınca Muhammed (a.s.) ümmetini (sefere çıkmak üzere) etrafına topladığını söyler. Harîmî, Osman Paşa'nın İran şahına yazdığı tehditkâr mektubu onun dilinden nazma dökerken Rafizîliği kınayıp kötüledikten sonra, onların ashâbı lanetlemeleri sebebiyle dinden çıktıklarını, Kur'an ayetini yalanlamakla kâfir olduklarını ifade eder. Safâyî, Venedik Kaptanı Markos'a kendini bilmeyen bir hayvan, Rumûzî ise Yemenli Zeydîlere öküzler diyerek hakaret eder:

Ehl-i küfrün anladı cem 'iyyetin

Yanına dirdi Muhammed ümmetin (b. 63)

Sebb-i ashâb eylemeyle mülhîd ü güm-râhsız

Nassı tekzîb eylemeyle kâfir-i billâhsız (v. 66a-12)

Venedik cenderalisi kapıdan

Anlamaz kendözini bir hayvân (b. 2028)

Zeydî öküzlerini tükürerek

Turmadın vardı 'asker ilerürek (b. 8183).

b) Yapılan Seferi Meşrulaştırmak Amacıyla Düşman Tarafının Tarihini Kendi Bakış Açısına Göre İnşa Etme

Rumûzî, Yemen seferini konu alan fetihnamesinde diğer fetihnamelerde örneği bulunmayan bir propaganda uygulaması yapar. Eserinin ana bölümünden önce Kur'an tefsirleri üzerinden bir Yemen tarihi anlatan şair Yemen'de vuku bulduğunu belirttiği her tarihî kıssadan⁸ sonra Yemen halkının tarih boyunca hep fitne, fesat ve inat ehli olduğunu vurgular (b. 440-3061). Böylece, Osmanlı Devleti'ne isyan eden Mutahhar (ö. 980/1572) öncülüğündeki Zeydîlere karşı II. Selim döneminde Koca Sinan Paşa serdarlığında yapılan Yemen seferi için meşru bir zemin oluşturmaya çalışır. Nitekim şair, eserinin ana konusunu işlerken de sıklıkla Yemenlilere dair olumsuz bir imaj çizecek, Yemenli Zeydîleri Haricîlikle itham edip onları devlete isyankâr olmakla suçlayacaktır (Tulum, 2022, s. 756-757).

Bölüm başlangıcında ilk insan olan Hz. Âdem ve oğullarının kıssasını anlatan şair, ilk fitnenin Hz. Âdem'in oğlu Kâbil'den çıktığını, bunun Yemen'deki San'a şehri civarında meydana geldiğini, Kâbil'in Hâbil'i öldürmesiyle ilk kanın da burada döküldüğünü belirtir (b. 440-763):

Menşe-i akdem-i hudûs-ı fiten

Degül illâ ki arz-ı mülk-i Yemen

⁸ Anlatılan kıssaların geniş özetleri bk. (Tulum, 2022, s. 315-323).

İbtidâ dehrde dem-i insân

Bu Yemen arzına dökildi hemân (b. 645-646)

Hâbil'den akan ilk kandan sonra Yemen'in artık insan kanına doymaz olduğunu söyleyen (b. 647-651) Rumûzî, konuyu kendi dönemine bağlayıp Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Yemen beylerbeyliğinden Sinan Paşa'nın yaptığı seferlerin sonuna kadar geçen sürede Yemen'de telef olan Osmanlı askerinin sayıca 80.000 miktarına yaklaştığından bahseder (b. 652-653).

Şair Yemen isminin yüm'n (uğur, bereket) kelimesinden geldiğinin zannedildiğini, hâlbuki yaman (kötü, fenâ) kelimesinden türediğini, zaten Yemen'de yüm'nden eser olmadığını, hatta oranın namının şûm (uğursuz) olması gerektiğini, yüm'n ve yaman yaratıldığından beri Yemen'in yaman olduğunu söyler:

Nâmu ol arzun olsa tan mı şûm

Dimeyin ana kim-durur meş'ûm

Olmaya yüm'n ile Yemen ma'rûf

Yüm'nden yok eser meger ki hurûf

Asl-ı ism-i Yemen Yaman imiş

Elifini birisi hakk itmîş

Oldı çün bu Yemen yaman ezeli

Bil ki yüm'n ü yaman yaradılalı (b. 742-744, 760)

Şairin anlattığı diğer kıssalardan bazısına kısaca bakılacak olursa Arapların önceden taptığı beş put onlara ve dünyaya Yemen'den yayılmıştır. Kendilerine peygamber olarak gönderilen Hûd peygamberi yalanladığı için helâk edilen Âd kavmi Yemen'de yaşamıştır. Ashabü'l-Uhdûd kıssası olarak bilinen olay Yemen'de gerçekleşmiştir. Bu kıssaya göre Yemen'in putlara tapan Zû-nüvâs isimli bir hükümdarı, tevhid dinine inanan gence ve onun mesajlarını kabul eden halka zulmetmiştir. Sebe halkının yaşadığı rivayet edilen yerlerden biri de Yemen'dir. Bu halkın idarecisi olan Belkîs onları selden korumak için iki dağ arasına set yaptırmıştır. Onlar da sedde biriken sularla ekinlerini sulayıp güzel bağ ve bahçelere sahip olmuştur. Allah'ın kendilerine gönderdiği peygamber, verdiği bu nimetler sebebiyle Allah'a şükretmelerini tavsiye etmiş, onlar ise bu tavsiyeye uymayıp peygamberi yalanlamıştır. Allah da onların setlerine fareleri musallat edip bu setleri yıktırması, meydana gelen selde birçok insan boğulmuş, şehirdeki ev ve bahçeler harap olmuştur. Bu olaydan sonra selden kurtulanlar günahlarına tövbe edince Allah da onların memleketini tekrar nimete gark etmiştir. Fil kıssası olarak bilinen olay da Yemen'de gerçekleşmiştir. Habeş meliki Necâşî hâkimiyet kurduğu Yemen'e Ebrehe'yi vali tayin etmiştir. Mekke'deki Kabe'ye mukabil olarak San'a'da kilise yaptıran Ebrehe, bu yerin itibar görmemesine öfkelenip ordusuyla Kabe'yi yıkmaya azmetmiş ve ordusu Allah'ın gönderdiği Ebâbil kuşları tarafından yok edilmiştir (b. 764-3061).

Bahsi geçtiği üzere, Rumûzî anlattığı her kıssadan sonra Yemen'in fitne ve fesat yeri olduğunu vurgulamaktadır. Örneğin Fil kıssasından sonra Kabe'ye özenen ve fitne evi olan yerin Yemen olduğunu, Ebrehe'nin Yemen'e gelmeden önce fitne

yapmadığını, daha önce onda kibir ve gurur olmadığını, bu hastalığın ona Yemen’de bulaştığını, Ebrehe ordusundaki fil binicilerinin Yemenli olduğunu, Kabe’ye saldırma şeklindeki o kötü işe onların öncülük ettiğini, Mekkelilerin deve, sığır ve koyun gibi hayvanlarını yağmalayanların da Yemenli olduğunu söyler:

*Ka’be’ye öykünen o toprakdur
Cây-ı beyt-i fiten o toprakdur
Gelmeyince ol Ebrehe Yemen’e
İtmemişdi mübâşeret fitne
Yoğ idi anda kibr ile nahvet
‘Ârız oldu Yemen’de ol ‘illet
Fîlbânlar Yemenlü idi tamâm
Anlar itdi o bed işe ikdâm
Mekke halkı mevâşsin yağmâ
Yemen ehliydi eyleyen mahzâ (b. 3048-3052)*

Ashâb-ı Ress kıssasını anlattıktan sonra kabirle Yemen arasında benzetme yapan Rumûzî kabre girenin oradan çıkma ümidi olmadığı gibi Yemen’e gelenin de oradan çıkma ümidinin olmayacağını söyler. Yemen’i cehennemle özdeşleştiren şair “Ey Rabbimiz!.. Bizi cehennem azabından koru.” (Kur’an-ı Kerim 1, s. 201) mealindeki ayetten iktibasta bulunur:

*Biri bu kim çün ola kabre vülûc
Olmaz andan dahı ümîd-i hurûc
Yemen’e dahı her gelen âdem
Olur andan hurûc ümîdi kem (b. 1805-1806)
Bu tamudan İlâhî sen kurtar
Ve kınâ Rabbenâ ‘azâbe’n-nâr (b. 1824)*

Rumûzî, aynı kısımda Yemen’in kınanması adını verdiği gazelinde Yemenlilerin bazı hilelerinde şeytanı bile mat edeceğini, Yemen’li sihirbazların Hârut’un sihrini bile sihirden saymayacağını söyler. Yine aynı gazelinde dünyada kime azap çekmek takdir edilmiş ise onun öleceği menzilin Yemen olduğunu belirtir (v. N 19b-4-8).

Netice olarak Rumûzî, hamisi olan ve Yemen seferinin serdarı olan Koca Sinan Paşa’nın talebiyle kendisinin de bizzat katılmış olduğu Yemen seferini kaleme almış, eserinin baş kısmına Kur’an tefsirleri üzerinden bir Yemen tarihi eklemiştir. Şair kendi bakış açısına göre inşa ettiği bu tarih anlatısı ile Osmanlı Devleti’nin Yemen seferini meşru bir zemine oturtmayı amaçlamıştır. Yemenlilerin tarih boyunca fitne, fesat ve hilekârlık gibi özelliklere sahip olduğunu sıklıkla vurgulayan şair bu bahsi de kendi dönemindeki hadiselerle ve yapılan seferle bağdaştırarak propaganda yapmıştır.

c) Kendi Tarafını Yüceltip Düşman Tarafını Küçümsemek Amacıyla Düşman İleri Gelenleri Üzerinden Kurgusal Diyaloglar Aktarma veya Bazı Olaylar Hakkında Kurgusal Tasvirler Yapma

Bazı fetihname şairleri kimi olayları kurgulayıp hayal dünyasına göre tarihsel olandan biraz ya da tamamıyla farklılaştırarak aktarma yoluna başvurmuştur. Genellikle bu kurguları düşman tarafının devlet lideri ve/veya ileri gelenleri arasındaki diyaloglarla bazen de olaylar hakkındaki tasvirlerle aktarırlar. Bu yolla Osmanlı tarafını haklı, iyi ve cesur taraf olarak sunup övgüyle tavsif ederlerken düşman tarafını ise haksız, kötü, aciz, zayıf ve korkak taraf olarak itham ederler. Ayrıca yer yer karşı tarafa hakaretler de edip onları küçümseyerek alaya alırlar. Böylece her iki taraf hakkında kendi bakış açlarına göre şekillenen bir imaj oluştururlar.

Fetihname şairleri özellikle kurgusal diyaloglar aktarmak yoluyla düşman tarafına gerçekte söylemeleri pek mümkün görünmeyen⁹ sözler söyletmektedir. Bu diyaloglarda düşman tarafının Osmanlı tarafını övdüğü, kendilerini ise yediği görülür. Aslında ne böyle bir durumun gerçekleşmesi ne de fetihname şairlerinin bu konuşmaları bilmesi mümkündür. Özellikle Fütûhî ve Harîmî, çok sınırlı olarak da Rumûzî ve Adlî propagandanın bir aracı olarak eserlerinde bu tür kurgulamalar yapmıştır.¹⁰

Fütûhî, Üngürüs (Macar) kralının (II. Lajos, ö. 979/1571) ağzından Kanûnî Sultan Süleyman'ı övüp kralın söylemeyeceği sözleri ona söyletir ve bu yolla, kralı kötüleyip sultanı yüceltir. Sultanın krala yazdığı hakaret içerikli mektuptan bahseden şair mektubu alan kralın uykularından uyandığını, benzinin bir kızarıp bir sarardığını, derdinin arttığını, içindeki ateşlerin çoğaldığını, suskunlaştığını, dili ve dudağının kuruyup yarıldığını, sultanın hükmünü tekrar tekrar okutup her defasında şaşır kaldığını söyler (v. 18a-5-18b-4). Bu şekilde Osmanlı sultanını cesur, Macar kralını ise korkak gösteren şair, kralın söylemeyeceği sözleri de ona söyleterek onun dilinden Kanûnî'yi över. Sultandan kendisine ulaşan mektupla korkuya kapılan kral "Allah'ın aslanı olan sultan bizim gibi değildir. Sultanın, Kızılbaşlar varken bizim gibi küçük kullarıyla uğraşmasına sebep yoktur. Onun hükmü Şam, Mısır, Mekke, Acem ve bütün

⁹ Bu kurgusal diyaloglardan bazılarının gerçek bilgiye dayanma ihtimali çok az da olsa vardır. Zira fetihnamelerin çoğunluğunda sefer ve savaşlar sırasında istihbarat faaliyetleri yapıldığından bahsedilir. Örneğin, Nihâlî, Habb Kalesi'ni kuşatan Behram Paşa'nın Makbil adlı bir Arap casus aracılığı ile kaleden istihbarat aldığını anlatır (b. 1836-1878). Harîmî ise Alivar'da İran ordusuyla yapılan ilk savaştan önce düşman hakkında bilgi alındığından bahseder (v. 79a-7). Ayrıca, zaman zaman esirler ele geçirilmekte ve bu esirlerden düşman hakkında bilgi alınmaktadır. Örneğin, Safâyî'nin ifadelerine göre Tana Halil'in Korin Adası'nda esir aldığı bir kişi Kaptan Davud Bey (Küçük Davud Paşa, ö. 906/1500'den sonra) tarafından sorgulanır ve Venedikliler hakkında ondan bilgi alınır (b. 936-950). Moton kuşatması sırasında ise kuşatmayı idare eden Ahmed Paşa (Hersekzâde, ö. 923/1517) yakalanan bir esirden önemli bilgiler almıştır (b. 2970-2989). Rumûzî'nin Tunus seferini konu aldığı fetihnamesinde Sinan Paşa bazı esirlerden aldığı bilgilerle İspanya donanmasının denizden desteğe gelmeyeceğinden emin olunca Kılıç Ali Paşa'ya ö. 995/1587) Halkulvâd'ı denizden kuşatmasını söylemiştir (b. 1415-1431).

¹⁰ Bu uygulamaya nispeten sık başvuran Fütûhî ve Harîmî'nin fetihnameleri, belagat yönüyle de öne çıkan fetihnameler arasında yer alır (bk. Tulum, 2022, s. 571-576). Dolayısıyla bu durum, her iki eserdeki edebî tasarrufların çokluğuyla da ilişkili olmaktadır.

Arap ülkelerinde geçerlidir” der. Korkusundan menekşeler gibi başını içeri çekip taştan hisarına çekilir (v. 18b-8-11). Aslında kral, beylerinin sultana itaat etmesini ister fakat bunu onlara açıkça söyleyemez. Zira eğer beyleri, kendisinin sultandan korktuğunu anlarsa ona kötü yürekli cahil diyeceklerdir. Neticede kral, sultanla eşit olamadığını bilmektedir. Fakat krallığı bırakmak da zor iştir. Böyle yaparsa, er iken avrat gibi görünecektir. (Ülkesinden) kaçmayı dahi düşünen kral, sultanın Üngürüs yolunu geçemeyeceğini ümit ederek şimdilik kendisini bu ümitle avutur (v. 19b-6-20a-10).

Eserine kurgu katmaya devam eden Fütûhî, Üngürüs (Macar) kralının Mohaç Savaşı hakkındaki fikir, plan ve hilelerinin şeytan tarafından ona ilham edildiğini söyler:

*Bunun gibi niçe fikr ü hîleler
Okutdı nefsi-i şeytân ana ezber (v. 20b-3)*

Şeytan, Mohaç Savaşı öncesinde ihtiyar bir ruhban kılığında bürünüp kralın yanına gelir ve ona bütün askerlerini bir araya toplayıp yekpare şekilde sultanın bulunduğu safa saldırmasını söyler. Böylece Osmanlı ordusunun orta yerini yarıp sultanın (Kanûnî) bulunduğu noktaya ulaşabilirse başarılı olabileceğini kendisine tavsiye eder (v. 29b-6-30a-2).

Mohaç Savaşı başladığında İbrahim Paşa (Makbul, ö. 942/1536), Kanûnî’den aldığı emirle, birkaç bin askerden oluşan seçme savaşçı birliğiyle Macar kralının safına hücum eder. Şair bu noktada kralın dilinden Osmanlı sultanı ve vezirinin gücünü vurgulayıp vezirin kendilerini kılıçtan geçireceğini, sultanın da yokluk âlemine göndereceğini söyler (v. 30a-11-30b-1). Savaşın sonuna doğru Macar ordusu dağılmaya yüz tutunca, saygın bir bey krala, kaplan gibi olan Osmanlı sultanıyla savaşmakla hata ettiklerini söyler:

*Kişi hasmıyla ceng itmek revâdur
Velî kaplan-ıla pençe hatâdur (v. 35a-6)*

Macar beyi, kralı savaş meydanından kaçmaya ikna etmeye çalışırken (35a-4-35b-11) ona, Hristiyanların yüce beyi yani köpeklerin büyük köpeği diye hitap eder:

*Nasârâ milletinde ulu begsün
Ki ya ‘nî segler içre ulu segsün (v. 35b-10)*

Kral, Mohaç Meydanı’ndan kaçacağı sırada haçtan, puttan, zünnardan¹¹ ve ruhbandan derdine hiçbir fayda gelmediğini, bu kadar saygı gösterdikleri haçın da korkusunu gidermediğini söyler. Ardından elindeki haçı yere atıp üzerine tükürür. Hristiyanlar arasına homurtu düşer:

*Çelîpâ vü büüt ü zünnâr u ruhbân
Birinden irmedi bu derde dermân*

¹¹ Keşişlerin bellerine bağladıkları kuşağa denir.

Nidendür bunca 'izzetler salîbe

Çü yokdur çâresi def'-i nehîbe

Çelîpâsın yire çaldı tükürdi

Nasârâ kavmine düştü sokurdu (v. 36b-6, 37a-1-2)

Harîmî'nin fetihnamesinde de kurgulama yoluyla Osmanlı tarafının övüldüğü, düşman tarafının ise küçümseyip alaya alındığı örnekler sık rastlanılır. Fütûhî'nin eserindeki örneğin bir benzeri olarak Osman Paşa'nın İran şahına yazdığı tehdit mektubundan bahseden Harîmî, şahın Osman Paşa'dan korktuğu yönünde bir imaj oluşturur. Şairin ifadelerine göre şah, rüyasında bir aslanın yakasından yapışıp kendisini tahtından aşağı attığını görür. Uyanınca içine düşen korkudan kimseyi haberdar etmez. Bu sırada Osman Paşa'nın mektubu kendisine ulaşır. Mektup tehdit ve hakaret içeriklidir. Mektubu alan şah korkuya kapılır ve itaat edip etmemek konusunda tereddüt yaşar. Kalbindeki korkudan dolayı aklı başından gidip geldikten sonra savaş meclisini kurmaya karar verir. Şah bu amaçla çeşitli bölgelerdeki beylerine mektuplar yazar. Bu noktada Harîmî, şahın mektuplarındaki ifadelerini de kurgulayarak aktarır. Şah mektubunda Osman Paşa'yı beylerine övgüyle anlatmakta, kendisini ise küçümsemektedir. Osman Paşa'ya *adı yaman* ve *aslan* yakıştırması yapan şah bu avcının kendilerinden birçok yer avlayacağını yazar. Bu çağrıdan sonra şahın beyleri onun yanına ulaşır. Şahın beyleriyle savaş meclisi kurduğunu ifade eden şair, yine bizzat görmediği bu olay hakkında kurgulama yaparak şahın beyleriyle yaptığı müzakereleri aktarır. Buna göre, meclisinde şaha secdeler eden beyleri ona gururlandırıcı sözler söyler. Şah hayli gururlansa da "Bu gururla Şirvan'ım, Revan'ım elden gitti. Kars, Revan ve Gürcü'ye güçlü kaleler yaptılar. Korkum şudur ki (Osman Paşa) Azerbaycan mülkünü de bu şekilde alıp sizi yerle bir eder." (v. 65b-68b) der:

Mülk-i Azerbâyçân'ı dahı bu tedbîr ile

Korkum oldur itdirür sizi berâber yir ile (v. 68b-3)

Harîmî, İran şahını anlatırken yaptığı kurgulamaların benzerine İran şehzadesi Hamza Mirza'yı (ö. 994/1586) anlatırken de başvurur ve ona söylemesi mümkün görünmeyen sözler söyler. Harîmî'ye göre, İran şehzadesi Osmanlı askerinden korkmakta, kendi askerini yerip Osmanlı askerini övmektedir. Şairin anlatımına göre, Tebriz'in fethinden dönülürken Osman Paşa vefat etmiş, birkaç kez Osmanlı ordusu ile şehzade ordusu arasında çatışma olmuş ve yapılan son savaşta Osmanlı askeri galip gelmiştir. Harîmî'nin bu noktada devreye soktuğu kurgulama gözüken ifadelerine göre şehzade, bu mağlubiyetin ardından geri dönmek isteyince yanındaki beyleri ona, adı yamanın (Osman Paşa) öldüğünü, dolayısıyla (başsız kalan Osmanlı askerini yenmek için eldeki) bu fırsatı kaçırmamak gerektiğini söylerler. Bunun üzerine şehzade onlara "Söyleyin hanginiz İslam askeridir? Hanginiz mertlik etmiştir? Hanginiz savaş mumuna pervane gibi daldınız? Yaptıklarınız da sözleriniz gibi murdardır. Allah hakkı için Ali hepimizden şikâyetçidir... Sizin isteğiniz benim başımın da gitmesidir. Artık sizin gibi kalleşlerden erlik beklemiyorum... Serdarın (Osman Paşa) ölümü İslam askerini aciz düşürmemiştir. Güneşten bir zerre kopsa güneşe,

denizden de bir katre eksik olsa denize noksanlık gelmeyecektir. Mumun başını kesseler ışığı artacaktır... Serdarın elinden başımızın kurtulması bize bahtiyarlık olarak yeter." (v. 93a-14-94a-7) der:

Ta'n u tayranla dönüp anlara şâh eyler hitâb

Kankınızdur 'asker-i İslâm ol vire cevâb

Kankınızdan sâdır olmuşdur dinüz merdânelik

Şem'-i rezme kankınız itmiş-durur pervânelik

Kavlinüz gibi kamu ef'âlinüz murdârdur

Cümlenüzden Tengri hakkıçün 'Alî bî-zârdur

Kasdınız budır meger dūr idersüz başdan

Erlük ummazam bu dem sizin gibi kallâşdan

...

Ellerinden başumuz kurtulduğı devlet yeter

La'net olsun mülk ile mâla bana sıhhat yeter (v. 93b-8-9-10-14, 94a-7)

Rumûzî Yemen seferini konu alan fetihnamesinde şahit olduğu gerçek olayları anlatmakla birlikte istisna bir örnek olarak, Yemen'deki isyancıların başı olan Zeydî İmamı Mutahhar'ın çocukluk ve yetişkinlik çağı hakkında abartılı bir anlatıma yer verir. Şairin bu anlatısında propaganda içerikli kurgulamalar fark edilmektedir. Bu anlatıya göre, Mutahhar'ın annesi Mutahhar doğmadan önce rüyasında fercinden bir ateş çıktığını ve Yemen'in etrafını bu ateşin kapladığını görür. Uyanınca eşine bu rüyayı anlatır. Mutahhar'ın babası bir tabirciye bu rüyayı tabir ettirir. Rüya tabircisi ona, sitemkâr ve zalim bir çocuğunun olacağını ve kendisinin yerine Yemen'e hâkim olup burada fitne, fesat ve savaş çıkaracağını söyler. Bunun üzerine oğlunu öldürmeyi dahi düşünen Mutahhar'ın babası, bu durumun Hak'tan gelen bir mukadder olduğunu kabullenip sabretmeyi tercih eder. Ayrıca bu rüyanın veya tabirin gerçek olduğuna dair bir delil de olmadığına kanaat eder. Ne var ki Mutahhar doğduktan sonra gece gündüz uyumayıp annesini perişan eder. Çocukluk çağında iken kardeşlerine devamlı rahatsızlık verir. Büyüdükçe hile ve kurnazlık açısından kardeşleri arasında öne çıkar. Şirreti çok olduğundan başkaları gibi babası da kendisini sevmez. Büluğ çağına geldiğinde adam öldürmek ister. Gençlik çağında babasına itaatsizlik eder. Yetişkinlik çağına erişince babası gibi ilim sahibi ve hâkim olur. Babası ona Tûlâ hâkimiyetini vermişken o Yemen'in tamamına hâkim olmak ister. Kardeşlerinden Şemseddin, babasına itaatkârdır. Babası da Şemseddin'i pek sevdiğinden onu Kevkebân hâkimi yapar. Ayrıca babası, Şemseddin'den olma torunlarını da pek sevdiğinden bunlardan birini San'a hâkimi eylemiştir. Babası ölünce vasiyeti olduğu üzere sevdiği oğlu Şemseddin'in hâkim olduğu Kevkebân'a defnedilir. Babasının ardından Yemen'e hâkim olmak isteyen Mutahhar bulunduğu Tûlâ'dan çıkıp San'a'yı ele geçirir ve Yemen'e hâkimiyetini ilan eder (b. 13453-13559).

Adlî'nin eserine bakıldığında, fetihnemenin yalnızca bir yerinde kurgusal gözükten anlatım vardır. Kızılbaşların Osmanlılara karşı ilk yenilgilerinden sonra sarayda

yaptıkları toplantıda şahın oğlu, eşleri ve hanları aralarında konuşur. Şairin ifadelerine göre Acem şahı talihsiz, korkak, akılsız, dilsiz, gözü kör, sözü de alçakça olan bir adamdır. Şahın hanları, sultanları ve hanımları başına doluşup ona “Sen bizim şahımsın. Düşman birlik oldu. Sen de iş birliği yap!” derler. Şah ise cesur davranmak yerine, körlük ve eşeklikle “Bilmem ki bu nasıl olur?” der. Bunun üzerine şahın çevresindekiler şaşkınlıkla birbirlerine bakıp “Bu ne biçim bir karaktere sahiptir? Bunun nasıl bir aklı var? Bu erkek değildir. Avrat bundan iyidir.” der (b. 178-185). Şahın etrafındaki ileri gelen kişiler, şahtan umdukları cesareti bulamadıklarından Osmanlı askerine karşı şahın oğlunu ve hanımını kendilerine serdar edinirler (b. 178-185).

Netice olarak, düşman ileri gelenlerinin asla söylemeyeceği şeyleri onlara söyleten Fütûhî ve Harîmî mensup olduğu Osmanlı ordusunu yüceltirken düşman tarafını küçümser. Yüceltmenin en çarpıcı yollarından biri olan bu uygulama şüphesiz ki propagandadır. Benzer uygulamaya çok sınırlı olarak Rumûzî ve Adlî'nin de yer verdiği görülürken Rumûzî bunu Mutahhar'ın özgeçmişini kurgulamak suretiyle yapar.

d) Kendi Tarafının Başarılarını Öne Çıkarıp Düşman Tarafındaki Bazı Başarıları Söylememe ya da Açıkça Söylememe

Manzum fetihnamelerin yazılmasındaki ana amaç başarı ve fetihleri anlatmak olduğu için bazı fetihname şairleri kendi tarafının başarılarını öne çıkarıp başarısızlıklarını gizleme ya da perdeleme, düşman tarafının da bazı başarılarını ya hiç söylememe veya açıkça söylememe çabası gösterebilmektedir. Fütûhî, Nihâlî ve Harîmî'nin fetihnamelerinde bu hususa dair bazı örneklerle rastlanır.

Fütûhî, Mohaç Savaşı'ndaki Osmanlı askerî kayıplarını hafifletici sebeplere bağlar. Şair, şehit olan Osmanlı askerlerinin, atlarının zayıf ve hasta olmasından dolayı atlarından düşerek şehit olduklarını, ayrıca, bunlardan bazılarının da zaten muteber ve makbul kimseler olmadıklarını söyler (v. 34a- 7-11-34b-5-8):

Bularun dahı atı lâğar-idi

Kimi haste kimisi çâker-idi (v. 34a- 7)

Böylece Fütûhî, Osmanlı askerlerinin ölüm sebeplerini düşmanın tesiri haricindeki sebeplere bağlamak suretiyle propaganda yapmıştır.

Nihâlî, Kâhiriyye Kalesi'nin fethini anlatırken bu başarıda Koca Sinan Paşa'yı öne çıkarıp kalenin paşa tarafından kolay bir şekilde alındığı şeklinde bir izlenim ortaya koyar. Kurguya benzeyen bu anlatıma göre Osman Paşa tarafından kuşatılmış olan ancak ele geçirilememiş olan Kâhiriyye Kalesi'nin halkı, Sinan Paşa'nın yolunu gözdediklerini, kaleyi ancak ona vereceklerini söyler. Serdar Sinan Paşa Kâhiriyye Kalesi önüne ulaştınca kaledekiler buna çokça sevinir. Paşaya “Hoş geldin.” deyip kendileri için zahmet çekmemesini, zira emân istediklerini söylerler. Ancak kalenin teslimi için Ağber Dağı'ndaki Zeydîlerin dağıtılmasını şart koşarlar:

Hayr-makdem didi ol kavm-i 'Arab

Bizüm için çekmesün hergiz ta'ab

İsterüz andan emân emrin vire

Ol kavâ 'idle bize dermân ire

Evvelâ sizden budur şimdi murâd

Karşumuzda cem 'olub ehl-i 'inâd

Dağidun ol tağda olanları

İdinüz tefrîk ol şeytânları

Virelüm biz kal 'ayı sonra size

Viresiz siz de emân emrin bize (b. 802-806)

Bunun üzerine Sinan Paşa Osman Paşa'ya destek kuvvetleri verip onu Ağber Dağı'na sevk eder. Ağber Dağı, Zeydîlerin elinden alınınca Kâhiriyye Kalesi beyi kalesini teslim edecektir (b. 775-867). Nihâlî'nin anlattığı bu olayda kalenin kolayca fethedildiği şeklinde bir izlenim ortaya çıkar. Hâlbuki kale kolay fethedilmemiştir. Ayrıca, şairin, Kâhiriyye halkı dilinden olumsuz bir bakış açısıyla ötekileştirdiği Ağber Dağı'ndaki Zeydîler Kâhiriyye halkının destekçileridir. Nihâlî gibi kendisi de aynı seferde bizzat bulunan ve eserinde aynı fethi yer veren Rumûzî bu konuyu tarihî vakıya uygun şekilde anlatmıştır. Kâhiriyye Kalesi'ni kuşatmış olan Osman Paşa'ya desteğe yetişen Serdar Sinan Paşa kaleyi almak için etrafa toplar çektirmiş, burayı toplarla bir müddet dövdürüp savaşmıştır. Aynı süreçte Osman Paşa'yı da Ağber Dağı'ndaki Zeydîlerin üzerine sevk eden Sinan Paşa bu dağdan Kâhiriyye'ye maddi manevi destek olan Zeydîleri dağıttırıştır. Kale beyi, Ağber'in fethinden sonra çaresiz kalarak emân istemiş ve kaleyi ancak bu şekilde teslim etmiştir (b. 3621-4730).

Harîmî, Tebriz'in fethinden sonra Cigalazâde Sinan Paşa (ö. 1014/1606) önderliğindeki Osmanlı ordusunun İran şehzadesi Hamza Mirza ordusu ile yaptığı savaşta mağlup olmasını anlatırken (v. 86a-1-87a-5) bu mağlubiyeti Osmanlı ordusunun sayıca azlığına bağlar:

Kendü yanında görür dîn 'askeri şey-i kalîl

Saff-ı a 'dâ kesret üzre görececek olur 'alîl (v. 86b-4)

Şairin ifadelerine göre, bu galibiyetten cesaret bulan şehzade ordusu, aynı sıralarda Osman Paşa'nın hastalanmasını da fırsat bilip yeniden saldırıya geçer. Yine Sinan Paşa'nın önderlik ettiği Osmanlı ordusu Kızılbaşlara karşı koyar (v. 87b-11-89a-11). Kızılbaşlar başta iyi savaşa da savaş sonunda perişan olup gider:

Gerçi evvel sürh-ser mestâne hoş ceng ittiler

Sonra 'avn-i Hakk'la mahzûl oluben gittiler (v. 89a-11)

Harîmî'nin neticesini açıkça belirtmediği bu ikinci savaş hakkında bilgi veren tarih araştırmalarına bakıldığında, Kızılbaşların galip olduğu kaydedilir (Danişmend, 1972, C. 3, s. 95; Karanfil, 1998, s. 54). Dolayısıyla Harîmî düşman tarafının savaşta başarılarını örtme çabası göstermiş görünmektedir.

Netice olarak Harîmî, Fütûhî ve Nihâlî kendi tarafının başarılarını öne çıkarıp başarısızlıklarını gizlerken düşman tarafının da bazı başarılarını açıkça söylememek suretiyle propaganda yapmıştır.

e) Kendi Tarafında Yaşanan Olumsuzlukları Perdeleme veya Kendi Tarafının Bazı Hata ve Cürümlerini Meşru Gerekçelere Bağlama

Fetihname şairlerinden bazıları, propagandanın başka bir yönü olarak, kendi tarafında yaşanan kimi olumsuzlukların üzerini örtme çabası gösterir. Ayrıca savaşın bazı kaçınılmaz dramlarını veya Osmanlı askerinin halka uyguladığı birtakım olumsuz muameleleri meşru gerekçelerle anlatmaya çalışırlar. Bu hususlarda Merâhî, Rumûzî (her iki eser), Nihâlî ve Harîmî'nin fetihnamelerinde bazı örneklere rastlanmaktadır. Merâhî, Kanûnî Sultan Süleyman'ın Sigetvar'da ölümünden sonra II. Selim'in Belgrad'a ulaştığını, burada yapılan merasimle yeni sultan olarak seçildiğini ve kânûn-ı kadîm (geleneksel uygulama) olduğu üzere Osmanlı askerine ihsanlarda bulunduğunu söyler. Ayrıca Sultan II. Selim'in İstanbul'a ulaştıktan sonra da herkese ihsanlar verdiğini, böylece ordunun ve halkın mutlu olduğunu yazar (b. 535-564). Ancak, Uzunçarşılı'nın aynı konuda Selânikî Tarihi'nden hareketle verdiği bilgilerle bakıldığında, II. Selim'in sultanlığı üzerine almasından itibaren birtakım sıkıntılar yaşandığı anlaşılır. Sultan II. Selim Belgrad'da orduyla buluştuğunda Vezir Mehmed Paşa (Sokullu, ö. 987/1579) sultana bir arıza sunup devlet geleneği olarak askerlere cülus bahşisi ile diğer terakkilerin verileceğini ilan ettirmesini tavsiye eder. Ancak başka bazı devlet erkânının tavsiyelerini dikkate alan yeni sultan İstanbul'da cülus eylediğini sebep göstererek burada tekrar cülus bahşisi ve terakki vermeyi kabul etmez. Her ne kadar daha sonra cülus bahşisi verilse de bahşisin miktarı noksan olduğu için duruma tepkili olan yeniçeriler ordu İstanbul'a ulaştığında sultanın saraya girişini engeller. Hatta kendilerini yatıştırmak isteyen bazı vezir ve paşalara da saygısızlık yaparlar. Bu defa Vezir Mehmed Paşa, sultana askerlerin bahşişlerinin verileceğini ilan ettirmesini tekrar tavsiye eder. Yeni sultan bunu kabule mecbur kalıp bahşişlerin verileceğine dair ilan yaptırınca askerler de sarayın kapılarını açar ve sultan sarayına bu şekilde geçebilir (Uzunçarşılı, 1988, C. 3, s. 1-5).

Nihâlî, fetihnamesinde Sultan II. Selim'i Yemen'deki isyancılara karşı gayet güçlü kudretli olarak sunar. Şair Yemen'deki isyancıların sultanın gözünde kıymetsiz bir düşman olduğunu (b. 483) ve sefer için gerekli olan hazine konusunda sultanın herhangi bir zaruret çekmediğini ifade eder:

'Asker için ol zarûret mi çeker

Yâ hazîne birle killet mi çeker

Ol halîfe olalıdan ced-be-ced

Olmadı bir nesneye muhtâc ebed

Böyle a 'dâyı alur mı 'aynına

Anı salundurmaz ol kirpigine (b. 476-477-483)

Nihâlî'nin fetihnamesindeki başka bazı ifadelerine ve konu hakkında bilgi veren tarih araştırmalarına bakıldığında gerçeklerin şairin yukarıda ifade ettiği gibi olmadığı, Yemen'deki isyanların güçlülükle bastırıldığı ve askerlerin ulufelerinin verilmesinde zorluklar yaşandığı anlaşılmaktadır. Nihâlî, fetihnamesin baş kısmında Yemen'deki

isyanlar başladığında o dönemde göreve gelen beylerbeylerinin isyanları bastırmakta yetersiz kalmaları üzerine Sultan II. Selim'in Vezir Sinan Paşa'yı Yemen'e gönderdiğini anlatır (b. 223-668). Dolayısıyla bu isyan kendisinin bahsi geçen beyitlerinde ifade ettiği gibi kolayca çözülememiştir. Ayrıca şair eserinin farklı kısımlarında hem eski Yemen beylerbeylerinden Rıdvan Paşa'nın hem de mevcut beylerbeyi Behram Paşa'nın askerlerin ulufelerini vermekte zorluklar çektiğinden veya ulufeleri eksik verdiğinden de söz etmektedir (b. 255-266, 754, 1428-1429). Nitekim aynı Yemen seferini konu alan Rumûzî de fetihnamesinde zaman zaman ulufelerin zor ödendiğini ifade etmiştir (b. 16670-16775, 17492-17499). Öte yandan, konu hakkında tarihî kaynaklardan aktarılan bilgiler de çekilen bu zorlukları teyit etmektedir (Önal, 2012, s. 313-314).

Kendi tarafındaki bazı hata ve cürümlerin meşru gerekçelere bağlanmasına dair örneklerle baktığımızda, Rumûzî'nin Yemen seferini konu alan fetihnamesinde anlattıklarına göre Serdar Sinan Paşa San'a'da iken Hasan Paşa'yı (Yemenli, ö. 1017/1608) Vâdiyü's-Sirr adlı bölgedeki Zeydî köylerini yağmaya gönderir. Zira, Vâdiyü's-Sirr adlı vadide Zeydî imamı Mutahhar'ın oğlu Lütfullah'ın hâkim olduğu Demermer adlı güçlü bir kale vardır. Ayrıca bu bölge halkı önceden beri Mutahhar taraftarı olup fitne topluluklarından biridir. Sinan Paşa, Hasan Paşa'yı kuvvetleriyle beraber oraya sevk ederken, paşaya, Zeydîlerden iş görenlerin öldürülmeyip kadırgalarda kürekçi edilmek üzere esir edilmelerini söyler. Bunun üzerine, Hasan Paşa harekete geçer ve gittiği köylerde kendisiyle savaşırları kırıp yakaladıklarını da esir eder. Esir edilenler arasında çocuklar dahi vardır. Şair bu durumu, Zeydî çocuklarının doğru yolu öğrenmeleri için alıkonulduğu şeklinde yorumlar. Osmanlı askerinin etrafta yaptığı bu yağmalar için de meşru bir gerekçe sunar. Bu gerekçeye göre isyancı Zeydîlerin lideri İmam Mutahhar, San'a Osmanlı askeri tarafından ele geçirilmeden önce buradaki zahireleri (Osmanlı askerinin aç kalması amacıyla) şehirden taşıdığından şehirde zahire kıtlığı meydana gelmiştir. Askerler de gıda bulamayınca etraftaki üzüm bahçelerinden karnını doyurmak zorunda kalmıştır (b. 7804-7968). Dolayısıyla şair, yapılan bu yağmayı da Mutahhar'ın sebep olduğu sıkıntılara karşı mecburen alınan önlemler olarak sunmaktadır.

Konu hakkında Nihâlî'nin fetihnamesinde de benzer bir anlatı vardır. Yemen seferi sırasında atları saman kıtlığı çeken Osmanlı askerleri Ifk adlı bir belde halkından saman almaya çalışır ancak beldedekiler onlara saman vermeyince iki grup arasında çatışma çıkar. Şair bu durumu karşı taraftakilerin çıkardığı fitne olarak izah eder:

Ehl-i karye virmez anlara 'alef

Ceng idüp çok kimse eylerler telef

Bir bahâne eyleyüp ehl-i bilâd

Kopa her cânibden isterler fesâd (b. 357-358)

Rumûzî, Tunus seferini konu aldığı fetihnamesinde İspanya donanma amirali Don Juan'ın (Avusturyalı, ö. 986/1578) kardeşinin Osmanlılarca fethedilen Bastiyon'dan Küçük Bastiyon Kalesi'ne kaçarken kovalamaca esnasında yakalanıp öldürüldüğünü ifade eder (b. 1660-1664). Ancak, Ahmet Önal'ın Seyyid Lokman'dan (*Zübdetü't-tevârih*) aktardığı bilgilere göre emânla alınan Küçük Bastiyon'daki askerlerin bir kısmı emân

şartları gereği serbest bırakılmıştır. Bu sırada Don Juan'ın kardeşinin bu kişiler arasında bulunduğu anlaşılınca bazı Osmanlı askeri yetişiş bu kişinin başını kesmiştir. Bu bilgileri aktaran Önal, Rumûzî'nin bu olayı çatışmalar esnasında gerçekleşen doğal bir ölüm vakası şeklinde sunduğunu belirttikten sonra, şairin olayı bu şekilde sunmasını Sinan Paşa'yı emâna mühalif bir iş yapmış olarak göstermeme çabasına bağlamaktadır (Önal, 2012, s. 333).¹² Dolayısıyla Seyyid Lokman'dan nakledilen bilgi dikkate alındığında, Rumûzî'nin kendi tarafının cürmünü perdeleme şeklinde bir propaganda yaptığı olduğu sonucuna varılır.

Harîmî, Tebriz'in fethini anlattığı fetihnamesinde, Osmanlı askerinin Tebriz'i yağmaladığı sırada yağmanın katliama dönüşmesini eleştirmekle birlikte, bir yandan da onların Rafizîler olduğunu ve bunu aslında hak ettiklerini söyler (v. 81a-1-82a-8). Şair, esir olarak getirilenlerin dramatik vaziyetini tasvir ettikten sonra da yapılan bu zulmü meşrulaştırma yoluna gitmektedir. Şaire göre onlar gece gündüz küfür ve delalet üzere olduklarından bu kötü vaziyet onlara çok değildir:

*Çok degildi anlara bu hâlet-i zecr ü ta'ab
İşleri küfr ü dalâlet üzre idi rûz u şeb* (v. 82a-9)

Propaganda üslubunu daha da arttıran müellif, Tebriz halkının dilinden sözler aktarmak yoluyla, Osmanlı askerinden şiddet gören Tebriz halkına doğru yolu bulduklarını ve şimdiki durumlarından razı olduklarını söyletir. Şairin ifadelerine göre, Sultan Hasan Cami'nde Cuma namazı için toplanıldığında ok, kılıç ve mızrak darbesinden kurtulan Tebriz halkından genci yaşlısı oraya gelir. Yüz yaşındaki ihtiyarlar İslam geleneğini görüp yüzlerini siyah toprağa sürerek şükürler eder. Her biri gözyaşları içinde "Din budur. Başka adetler, kurallar batıldır." deyip övünürler. "Çok azap çektiysek de şükürler olsun Allah İslam dinini bize nasip etti. Mal, mülk aile ve evlatlarımızı kaybettik ama Allah'a şükür ki Hz. Ahmed'in dininden izzet bulduk. Askerler kahırlı kılıçlarla kanımızı akıttı ama Allah da bu usul ve durumda iken (bulduğumuz bu doğru yolda iken) canımızı alsın." diyerek dualar ederler:

*Gerçi çekdik mülk ü mâl ehl ü 'iyâlin firkatin
Hakk'a yüz bin şükr gördük dîn-i Ahmed 'izzetin
Gerçi tîğ-ı kahr-ile 'asker akıttı kanımız
Hak nasîb idüp bu âyîn üzre ala cânımız* (v. 84b-12-13)

Netice olarak Merâhî ve Nihâlî kendi tarafında yaşanan bazı olumsuzlukların üzerini örtmüştü; yine Nihâlî ile Rumûzî (her iki eser) ve Harîmî ise kendi tarafının düşman tarafına yaptığı bazı olumsuz muameleleri meşru gerekçelere bağlamaya çalışmıştır.

¹² Sinan Paşa'nın emân şartları içinde yalnızca Küçük Bastiyon'un eski sakinlerine emân verileceği, Bastiyon'dan kaçıp Küçük Bastiyon'a sığınanların ise kendilerine teslim edilmesi gerektiği şartı vardır. Sonradan Küçük Bastiyon'a sığınanlar Osmanlı tarafına teslim edildikten sonra bunlar esir edilmiştir (Rumûzî, *Nâme-i Fütûh-ı Yemen*, b. 1741-1760, Önal, 2012, s. 332-333). Dolayısıyla, Don Juan'ın kardeşi eğer Bastiyon'dan kaçıp Küçük Bastiyon'a sığınanlardan biri ise emâna muhalif bir durum yoktur. Önal, bu noktayı açıkça belirtmez. Ancak yaptığı yoruma göre Don Juan'ın kardeşi Küçük Bastiyon'un eski sakinlerinden olup Rumûzî onun ölümünü farklı bir sebebe bağlamıştır.

f) Olayları Hami Merkezli Anlatıp Başarıları Hamiye Bağlama, Hamiden Kaynaklı Başarısızlık ya da Kusurları ise Geri Plana Atma veya Bunları Başkalarına Mâl Etme

Fetihname şairlerinin eserlerini yazmaktaki amaçlarından biri, hamilerinden maddi ihsan kazanmaları veya hamilerinin bir devlet memuriyetine ulaşmalarında onlara vesile olmalarıdır. Nitekim bu eserlerin yazılmasını talep eden ve müelliflerine maddi destek veren kişiler çoğunlukla da fethi gerçekleştiren paşalar olmaktadır. Dolayısıyla bu paşalar bir yönüyle fetihname şairlerine kendi tarihlerini yazdırmış olmakta, şairler de seferin başındaki bu paşaları olayların merkezine alarak anlatmaktadır.¹³

¹³ Fetihname şairlerinin çoğunluğu sebab-i teliflerinde kendisini himaye edenleri veya ihsan beklentisini açık şekilde belirtmese de hamilerini ve onlardan ihsan beklentilerini eserlerinin farklı kısımlarında dolaylı olarak ifade etmektedir. Öte yandan bazı şairler hamilerinin kendilerinden bu eserleri yazmalarını talep ettiğini de açıklamaktadır. Safâyî, sebab-i telifini açıklarken himayesinde olduğunu belirtmese de kendisi adına kaside yazdığı, seferin serdarı olan ve hamisi olduğu anlaşılan Kaptanıderya Davud Bey'i olayların merkezine alır. Şairin de olaylar esnasında sıkça onun etrafında bulunduğu görülür. Bahârî ile Fütûhî de kendilerine hamilik edeni açıkça belirtmezler. Ancak, olayların merkezine aldıkları Kanûnî Sultan Süleyman'ın Mohaç seferini konu aldıkları için ondan hamilik ve ihsan beklentilerinin olması hayli muhtemeldir. Nitekim Bahârî, yazdığı eser vesilesiyle ondan ihsan beklediğini dolaylı yoldan ifade eder (b. 272, k. 18). Fütûhî ise *Enisü'l-Guzât* adını verdiği eserinde methedilmeye layık olan Mohaç gazasını yazmakla gaziler nezdinde namının baki kalacağını belirtir. Şairin sebab-i telifinde Kanûnî Sultan Süleyman'dan bahsetmesi ve onun cömertliğini vurgulaması, ayrıca onun övgüsüne yer veren kaside ve terciibent gibi şairlerinin mevcudiyeti ondan ihsan beklentisine işaret eder. Dolayısıyla sultanın kendisine hamilik etmesi muhtemeldir. Şairin Vezir İbrahim Paşa için de kaside içerikli bir terciibent yazmış olması, yer yer onu da sitayişle anması, paşayla da aralarında bir hamilik ilişkisi olabileceğini düşündürmektedir. Nitekim paşanın Mohaç seferindeki yararlıklarını övgüyle anlatıp fethettiği kalelerden bahsetmektedir. Nidâî de hamisinden bahsetmez. Ancak, olayların merkezindeki Cerbe fatihi Kaptanıderya Piyale Paşa'dan himaye görmüş olması muhtemeldir. Şairin eserinin baş kısmında Kanûnî Sultan Süleyman gibi Piyale Paşa methiyelerine de yer vermesi bu açıdan önem arz eder. Merâhî, kendisine hamilik edeni açıkça belirtmese de Sigetvar seferinin idaresinde önemli rolü olan Mehmed Paşa'dan (Sokullu) bahsederken onun en hakir bir kulu olduğunu, ondan lütuf ve destekler gördüğünü ifade eder (b. 92-93). Rumûzî, Yemen seferini konu aldığı fetihnamesinin sebab-i telifinde eserini Koca Sinan Paşa'nın talebiyle yazdığını ifade eder. Şair ayrıca, Yemen'deki defterdarlık görevinden alınıp İstanbul'da görevlendirilmeyi murat ettiğini de belirtir. Eserde, olayların merkezinde de Sinan Paşa vardır. Aynı müellifin Tunus seferini konu aldığı ikinci fetihnamesinde sebab-i telif yoktur. Şair, bu sefere de serdarlık etmiş olan Sinan Paşa'nın kendisine hamilik ettiğine dair bir söz sarf etmez. Ancak, olayların merkezinde yine Sinan Paşa vardır ve onu övgüyle anlatır. Nihâlî, Yemen seferinin ilk ve önemli aşamasını gerçekleştiren Koca Sinan Paşa ile fetihleri devam ettiren Yemen Beylerbeyi Behram Paşa'nın Yemen seferlerini konu alır. Şair, sebab-i telifinde, geçimi için kendisine maddi destek sağlayan Yemen'deki bir marifet ehli zatın onu Yemen seferleriyle ilgili eser yazmaya ikna ettiğini, bu hususta da kendisine çokça lütuf ve ihsanlarda bulunduğunu belirtir. Öte yandan şairin Yemen seferine birlikte katıldığı ve sefer sürecinde yanında bulunduğu Behram Paşa'nın bir kemter kulu olduğunu ifade etmesi (b. 1393) bahsi paşanın da kendisine hamilik ettiğine işaret eder. Şair, olayları da çoğunlukla Behram Paşa merkezli anlatmıştır. Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Şirvan ve Demirkapı fetihlerini konu alan Adlî, sebab-i telifinde yanındaki beylerinden olup sitayişle bahsettiği Mehmed Bey'in yoğun teşviki üzerine eserini kaleme aldığını belirtir (b. 397-399). Şairin kendisinden övgüyle bahsettiği ve sefer sürecinde civarında bulunduğu Serdar Osman Paşa da kendisine hamilik etmiş olmalıdır. Harîmî, sebab-i telifini açıklarken daha önce Lala Mustafa Paşa'nın (ö. 988/1580) şark seferinde bulunup seferde olanları yazdığını ve eserini Sultan III. Murad'a takdim ettiğini belirtir. Şimdi de Özdemiroğlu Osman Paşa'nın şark serdarlığı göreviyle çıktığı Tebriz seferini yazmaya

Bahârî ile Fütûhî kaleme aldıkları fetihnamelerinde Kanûnî Sultan Süleyman'ın 1526 tarihli Mohaç seferi ve Budin fethini, Rumûzî (*Nâme-i Fütuh-i Yemen*) ile Nihâlî ise Koca Sinan Paşa ve Behram Paşa'nın (Halhallı) 1569-1574 tarihleri arasındaki Yemen sefer ve fetihlerini konu almaları yönüyle ortak bir muhtevaya sahiptir.¹⁴ İlk iki şairin fetihnamelerinde hamilik ilişkilerinin muhtevayı etkileyeceği hususiyetler görülmez. Zira, bahsi geçen Mohaç seferine Kanûnî önderlik etmiş ve fetihname şairleri de sultanı ön plana çıkaran bir anlatım yapmıştır. Rumûzî ve Nihâlî ise fetihnamelerinde paşaların serdarlığı çerçevesinde gerçekleşen fetihleri konu almaktadır. Bu şairler ortak muhtevayı işlerken ana hatlarla aynı olayları anlatır. Ancak, sefere serdarlık etmiş olan paşalardan Özdemiroğlu Osman Paşa, Sinan Paşa ve Behram Paşa'nın bazı başarılarındaki rollerini aktarırken farklı anlatımlar yaparlar. Şairlerin zikri geçen paşalarla olan hamilik ilişkilerinden kaynaklanan bu farklı anlatımlar propaganda olarak yorumlanabilir. Bu noktada dikkat çekici ilk örnek, Sinan Paşa ile Osman Paşa arasındaki ihtilaflar konusunda iki fetihname şairinin iki ayrı bakış açısı sunmasıdır. Paşalar arasındaki anlaşmazlıklara ayrıntılı şekilde değinen Rumûzî, olayları hamisi Sinan Paşa lehinde aktarırken Osman Paşa'ya eleştirel yaklaşım onun Yemen seferlerinin başlangıcında gerçekleştirdiği bazı başarı ve fetihlerini de gölgeler. Nihâlî ise Osman Paşa'yı övgüyle anlatırken onun Sinan Paşa ile ilişkilerini de olumlu yönde aktarır (b. 595-659, 732-738, 775-852). Ayrıca iki paşa arasında geçen anlaşmazlıklara değinmeyen Nihâlî, Osman Paşa'nın Sinan Paşa tarafından Yemen beylerbeyliğinden azledilmesini hariçten bir kimsenin bühtanlarına bağlar (b. 873-889).

Rumûzî'nin ifadelerine göre Serdar Sinan Paşa ile ihtilaflı olan tek kişi Osman Paşa'dır. Osman Paşa, Yemen seferine serdar tayin edilen Sinan Paşa'dan önce Yemen beylerbeyi sıfatıyla Yemen'e gitmiş, burada vuku bulan İmam Mutahhar öncülüğündeki Zeydî isyanlarına karşı Tâiz'in varoş bölgelerini ele geçirmiş ve Kâhiriyye Kalesi'ni kuşatmıştır. Ancak başka bir grup Zeydî de Ağber Dağı'nda ordugâh kurunca Osman Paşa iki ateş arasında kalmıştır. Askerinde daha fazla ilerleyecek kudret kalmadığından, Osman Paşa orada kalıp Sinan Paşa ve kuvvetlerinin yardıma yetişmesini bekler. Sinan Paşa önderliğindeki Mısır ordusu geldiğinde Osman Paşa'yı bu müşkül durumdan kurtarır (b. 3457-3650). Taiz şehri de bu yeni kuvvetlerle birlikte fethedilir (b. 3449-4732). Ancak, Sinan Paşa'nın serdarlığını kabullenemeyen Osman Paşa ona itaatsizlik eder. Ayrıca berş adlı bir uyuşturucu kullandığından disiplinsizlikleri olur. Ağber Dağı'nda Osmanlı askeri Zeydîlerle savaşırken Osman Paşa (bu seferin serdarı olduğu hâlde) kullandığı uyuşturucunun etkisiyle savaşın sonuna kadar savaş meydanına gelmez. Akşamüstü savaş kazanılıp ganimet toplandığı sırada gelip ganimetten pay alır. Bu anlattıklarını seferde bulunan ve toplantılara katılanların nakillerine dayandıran (b. 3929-3931) şaire göre Özdemiroğlu son olarak, Sinan Paşa'nın verdiği bir görevi kabul etmeyip Yemen'in asıl serdarının kendisi olduğunu iddia edince Sinan Paşa onu Yemen beylerbeyliğinden

memur edildiğini söyler. Şair, eserinde bahsi geçen olayların merkezinde yer verdiği Osman Paşa'yı da övgüyle anmaktadır. Bu bilgilerden hareketle şairin sultandan ihsan beklediği, Osman Paşa'nın da himayesini görmüş olabileceği anlaşılır bk. (Tulum, 2022, s. 101-102, 203-204, 237, 313-314, 409-410, 479, 512-514).

¹⁴ Rumûzî ve Nihâlî'nin eserlerindeki bazı muhteva farklılıkları için bk. (Tulum, 2022, s. 695-699).

azleder (b. 3711-4236-4849-5189). İki paşanın ihtilafları konusunda diğer kaynakların verdiği bilgilere bakıldığında ise konunun şairin anlattığı gibi olmadığı anlaşılır. Konuyla ilgili Hulusi Yavuz'un Gelibolulu Mustafa Âlî'nin (ö. 1008/1600) *Künhü'l-Ahbâr* adlı eserinden aktardığı bilgilere bakıldığında, Gelibolulu, şairin iddia ettiği durumlardan söz etmediği gibi¹⁵, bunun aksine Özdemiroğlu'nun Yemen'den önceki başarıları ve Yemen'deki ilk fetihleri sebebiyle teveccüh gördüğünü, Sinan Paşa'nın da bu durumdan rahatsız olduğunu belirtir. Yavuz'un *Müneccimbaşı Tarihi*'nden aktardığı bilgilere göre ise Tâiz şehrini Osman Paşa fethetmiştir (2003, C. 1, s. CXLII-CXLIV). Dolayısıyla Rumûzî, Osman Paşa hakkında olumsuz bir imaj çizip onun Tâiz ve Ağber'deki başarılarını gölgeler. Gerçekleştirilen bu başarılar hakkında da hamisi olan Sinan Paşa'yı öne çıkarır.

Özdemiroğlu Osman Paşa, Sinan Paşa tarafından Yemen beylerbeyliğinden azledildikten sonra bu göreve Behram Paşa atanır. Behram Paşa Yemen'e ulaştığında Zeydîlerle ilk olarak Kâide'de savaşır ve burada kazandığı zaferden sonra Habb Kalesi'ni kuşatıp fetheder. Sinan Paşa'nın Yemen'deki son zamanları ile Behram Paşa'nın ilk zamanlarına rastlayan bu süreci hem Rumûzî hem de Nihâlî ana hatlarla benzer şekilde işlemiştir. Ancak bu süreçteki Kâide zaferi ile Habb Kalesi fethinde hangi paşanın rolünün öne çıktığı noktasında iki eserde iki ayrı bakış açısı görülür. Rumûzî bu başarıları hamisi olan ve yanında vazifeli bulunduğu Sinan Paşa'ya ederken Nihâlî ise hamisi olan ve yanında asker olarak bulunduğu Behram Paşa'ya mâl eder. Dolayısıyla her iki şair de aynı olaylarda kendi hamilerini ön plana çıkarır. Örneklere baktığımızda Rumûzî, Kâide'deki Nakil-i Ahmer yolunda Zeydîler tarafından önu kesilen Behram Paşa'nın Serdar Sinan Paşa'dan yardım istediğini ve oradan hareket etmeyip beklediğini, bunun üzerine Sinan Paşa'nın Hasan Paşa ve Mahmud Bey öncülüğündeki destek kuvvetlerini oraya gönderdiğini, Behram Paşa'nın da Zeydî kuşatmasını ancak bu şekilde yarabildiğini anlatır (b. 17491-17642). Nihâlî ise Behram Paşa'nın, yanında az sayıda asker bulunduğu için taktik icabı olarak orada kırk gün beklediğini belirtip Sinan Paşa'nın gönderdiği destek kuvvetlerinden açıkça bahsetmez (b. 1608-1700).¹⁶ Dolayısıyla Behram Paşa'nın bu zaferi Sinan Paşa'dan bağımsız bir şekilde kazandığı gibi bir izlenim ortaya koyar. Diğer örneğe bakıldığında, Rumûzî'ye göre Behram Paşa'yı Habb Kalesi kuşatmasına sevk eden Sinan Paşa, Hasan Paşa ve Mahmud Bey öncülüğündeki kuvvetleri de Behram Paşa'nın yanına katar. Behram Paşa bu şekilde Habb Kalesi'ni kuşatıp alır (b. 17665-17901). Nihâlî ise Sinan Paşa'nın bu fetihteki rolünü doğrudan vurgulamaz. Behram Paşa'nın bu kuşatma kararını kendisi verdiği ve adeta bağımsız hareket ettiği şeklinde bir izlenim ortaya koyup kalenin fethinde Behram Paşa'nın zekice uyguladığı hilelerin

¹⁵ Yine Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Künhü'l-Ahbâr*'ından nakledildiğine göre III. Murad, Özdemiroğlu'nun Kafkasya zaferlerinden sonra onu huzuruna almış, dört saat kadar görüşmüştür. Sultan, bu görüşmeden sonra "Osman Paşa için içki ile afyon ve berş gibi uyuşturuculara müptela olduğunu iddia etmişlerdi. Huzurumda dört saat durduğu hâlde bunlarla alakalı hiçbir alamet zahir olmadı. Tahkik ettim ki bunlara müptela değilmiş." şeklinde sözler sarf etmiştir (Öztürk, 2022, s. 216).

¹⁶ Şair Hasan Paşa ve Mahmut Bey'in Behram Paşa'nın yanına (Nakil-i Ahmer'e) ulaştıklarını ifade etse de bunu kazanılan zaferi anlattıktan sonra ve üstü kapalı şekilde belirttiğinden (b. 1770-1789), okuyucunun zihninde bu kişilerin oraya savaştan sonra geldiği şeklinde bir izlenim oluşur.

etkili olduğunu vurgular (b. 1790-2074). Dolayısıyla Habb Kalesi fethinde Behram Paşa'yı öne çıkarır.

Ahmet Önal'ın Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Künhü'l-ahbâr* adlı eserinden naklettiklerine göre Yemen fetihlerinin başlangıcı Osman Paşa'ya, bitirilişi de Behram Paşa'ya ait iken Sinan Paşa saraya gönderdiği arzlarında bütün başarıları kendine mâl etmiştir. Önal, Mustafa Âlî'den bu eleştirel bakışı aktardıktan sonra, Osmanlı sarayındaki güç ilişkilerinden söz edip Sinan Paşa'nın saraydaki bu çıkar ilişkileri sebebiyle eleştirilmiş olabileceğini belirtmektedir. Nitekim, Gelibolulu Mustafa Âlî, *Fursatnâme* isimli eserinde Sinan Paşa'yı Halkulvâd fatihi olarak överken *Künhü'l-ahbâr* isimli bahsi geçen eserinde Sinan Paşa'yı, Kılıç Ali Paşa'nın Halkulvâd'daki başarılarını kendine mâl etmekle itham etmiştir. Muhtemelen bu anlatımlarda da çıkar ilişkilerinin etkileri olmalıdır. Neticede, bir yandan saray içinde Sinan Paşa'nın yükselmesine mâni olmak isteyenlerin mümkün olabileceğini hatırd tutmak gerekirken öbür yanda da Sinan Paşa'nın kendi fetih ve zaferlerini devrin önde gelen müelliflerine yazdırdığı, böylece kendi tarihini meydana getirdiği anlaşılmaktadır. Sinan Paşa Rumûzî'ye Yemen ve Tunus fetihlerine dair bahsi geçen fetihnameleri yazdırmış, ayrıca Tâlikizâde Mehmed Subhî'ye de *Şehnâme-i Humâyûn* adlı eserinde kendisine yer ayırtıp "Yanık fatihi" olarak anılmasını teşvik etmiştir (Önal, 2012, s. 64-66, 143-148).

Rumûzî yalnızca yukarıda bahsi geçen paşalar bağlamında değil, genel olarak da başarıları hamisi Sinan Paşa'ya mâl edip hataları ise onun emri altındakilere atfeder. Örneğin şair, Kevkebân Kalesi hâkimi Şemseddîn ile yapılan sulh antlaşmasında sulh şartlarının mimarı olarak Sinan Paşa'yı öne çıkarırken (b. 17331-17463) aynı konuda Nihâlî, Sinan Paşa'nın emri altındaki Mahmud Bey'i öne çıkarır (b. 1701-1757). Rumûzî'nin, hamisi Sinan Paşa'ya dair yaklaşımları noktasındaki diğer bir husus ise Sinan Paşa'ya herhangi bir hata isnat etmemesidir. Bu noktada şair, paşanın idaresi altında yaşanan bir başarısızlığı, onun sözünün dinlenilmemesine veya emri altındaki diğer kişilerin ihmal veya hatasına bağlar. Örneğin, Sinan Paşa ve beraberindeki bir kısım askerinin Kevkebân Dağı'nın fethedilebilmesi için müsait olabilecek yerleri kontrol ederken dağın tepesine doğru çıkan iki yeniçeri ağası ve beraberindeki askerlerin Zeydîler tarafından kısırlılıp öldürülmesini aktarırken serdarın onları yukarı çıkmamaları noktasında uyardığını belirtir (b. 9094-9123). Bir diğer örnekte ise şair, Habb Kalesi kuşatmasında bulunan Hızır Bey'in emri altında bulunan Yemenli askerlerin Hızır Bey'e karşı komplo kurup Habb Kalesi hâkimi ve civardaki kabilelerle iş birliği yaparak Hızır Bey ve askerlerinden bir kısmını şehit etmeleri hadisesini anlatırken serdarın önceden Hızır Bey'i Yemenli askerlere güvenmemesi ve bazı tedbirler alması hususunda sıklıkla uyardığını vurgular (b. 15361-16221, 16434-16532). Dolayısıyla şairin, yaşanan olumsuzlukların serdardan değil de tamamen o işe vekil tayin edilenlerden kaynaklandığı şeklinde bir algı oluşturmaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

Netice olarak, Rumûzî ve Nihâlî Yemen seferini konu aldıkları fetihnamelerinde sefere serdarlık etmiş olan paşalar arasında kendi hamilerini ön plana çıkaran bir anlatım üslubu benimsemiştir. Özellikle de Rumûzî'nin (*Nâme-i Fütûh-ı Yemen*) seferdeki bütün başarıları Koca Sinan Paşa'ya bağlaması, yaşanan başarısızlıkları ise

onun emir ve tavsiyelerine uyulmamasından kaynaklandığını belirtmesi dikkat çekicidir.

Sonuç

Fetihname şairleri düşman tarafına karşı çoğunlukla ve ağırlıklı olarak dinî temelli ötekileştirme söylemleriyle propaganda yapmıştır. Bu noktada, Osmanlı tarafının dinî açıdan doğru tarafı temsil ettiğini, düşman tarafının da gayrimüslim ise kâfir, Müslüman ise hak mezhep dışında bulunduğunu vurgulamışlardır. Ayrıca, seferin dinî açıdan meşru olduğunu belirten gerekçeler üretip Osmanlı tarafını övgü, düşman tarafını ise hakaret içerikli yakıştırmalarla anmışlardır. Şairler, eserlerine yansıttıkları bu tür vurgularla hem Osmanlı asker ve halkını bir inanç etrafında toplamayı hem de Osmanlı Devleti'ne düşmanlık edenlerin dine de düşmanlık ettikleri algısını oluşturarak taraftarlarını düşmanlara karşı kenetlemeyi amaçlamıştır.

Bütün fetihname şairleri olayları hami merkezli anlatırken Rumûzî ve Nihâlî konu aldıkları Yemen seferinde rol sahibi olan paşalar arasında başarıları kendi hamilerine bağlamaları yönüyle dikkat çeker. Bu hususta daha çok Rumûzî ön plana çıkmakta olup şair hamisinden kaynaklı başarısızlık ve kusurları geri plana atma ya da bunları başkalarına mâl etme şeklinde uygulamalar da yapmıştır. Bu bilgiden hareketle fetihname şairlerinin yalnızca dıştaki düşmanlara yönelik değil, içteki çevreye yönelik de hamilerine göre değişen propagandalar uyguladıkları anlaşılmıştır.

Fütûhî, Nihâlî ve Harîmî kendi tarafının başarılarını öne çıkarma, düşman tarafındaki bazı başarıları ise açıkça söylememe; Merâhî ve Nihâlî kendi tarafında yaşanan bazı olumsuzlukların üzerini örtme; yine Nihâlî ile Rumûzî (her iki eser) ve Harîmî kendi tarafının bazı hatalarını meşru gerekçelere bağlama şeklinde propagandalar yapmıştır.

Fütûhî, Rumûzî (*Nâme-i Fütûh-ı Yemen*) ve Harîmî maddeler hâlinde verilen propaganda unsurlarını çeşitli ve sık şekilde kullanmıştır. Bu unsurları Safâyî, Merâhî, Nihâlî ve Adlî kısmen; Bahârî, Nidâî ve Rumûzî (*Fetihnâme-i Tûnus ve Halku'l-vâd*) ise nadiren kullanmıştır. Hayal dünyasından kurgu katarak propaganda yapmak noktasında Fütûhî ve Harîmî öne çıkar. Bu şairler, kurgusal diyaloglar yoluyla düşman tarafının ileri gelenlerine söylemeleri pek mümkün görünmeyen sözler söyleterek onları küçümsemeye, mensup oldukları Osmanlı toplumu ve ordusunu ise yüceltmeye çalışmıştır. Fütûhî ve Harîmî'nin kurgulama yoluyla propaganda yapmak açısından öne çıkmalarında, belagat yönleriyle de öne çıkmalarıyla ilişkisi vardır. Bu şairlerin yer yer yaptıkları kurgular, ilgili kısımlarda tarihsel bilgiden uzaklaşmalarına sebep olmuştur. Rumûzî (her iki fetihname) ve Nihâlî de bu uygulamaya çok az da olsa yer vermiştir.

Harîmî, propaganda yapmak yönüyle istisna bir konuma sahiptir. Şair hem memurluğunu yaptığı Osmanlı devletinin politik bakış açısını hem de şahsi inançlarını propaganda veya öznel yargılar şeklinde yoğun olarak eserine yansıtmıştır. Anlatıcı konumundaki şair bu propagandaları ya bizzat ya Osmanlı padişahının ya da Şark Serdarı Osman Paşa'nın dilinden yaparken bazen de karşı tarafın dilinden yapmıştır. Osmanlı Devleti'nin Sünnî devlet politikası adına ve Rafizîliğe karşı ortak bir dil

üzerinden propaganda yapan şair ağırlıklı olarak dinî zeminde yapmış olduğu ve yer de kurgular katarak desteklediği propagandalarını, düşman tarafını kötüleme ve Osmanlı tarafını yüceltme şeklindeki yan unsurlarla da sürdürmüştür.

Rumûzî, Yemen seferini konu alan fetihnamesinin ilk bölümünde, konu aldığı Yemen seferini meşrulaştırmak amacıyla düşman tarafının tarihini kendi bakış açısına göre inşa etmiş olup bu propaganda yöntemi şairin kendine has bir uygulamadır.

Extended Abstract

This article aims to identify the propaganda style of the fetihname poets. For this purpose, after providing preliminary information about the poetical fetihnames, the known examples of which are within the scope of the 16th century, the propaganda used by the fetihname poets in their works are analyzed. In the analysis, the propagandas frequently used by the fetihname poets and some of them applied uniquely, are grouped and explained as items. While making explanations, comparisons were also made with historical researches that provide information on the subject or with another poetical fetihname dealing with the same subject in order to identify some propaganda. Since the regions that the conquest narrated by the fetihname poets varied, the propaganda they used also varied according to the beliefs of the societies of the region in question. Moreover, in the case of the Yemen expedition, it was pointed out that two fetihname poets who write about the same expedition present different perspectives among the pashas who played a role in the conquests according to their patrons. Therefore, it is understood that the poets not only used propaganda against the external enemies seen as the other, but also against the internal environment, depending on their patrons. These possibilities will be important in that the findings will set an inclusive example for related studies.

Fetihname poets mostly used propaganda against the enemy side with religious-based othering discourses. At this point, they produced justifications for the religious legitimacy of the expedition, emphasizing that the Ottoman side represented the right and legitimate side, whereas the enemy, if non-Muslim, was an infidel, and if Muslim, was outside the true sect. They also praised the Ottoman side and characterized the enemy side with insulting expressions.

Fetihname poets narrate events with their patrons at the center. At this point, Rumûzî and Nihâlî's efforts to attribute the successes of the conquests to their patrons are noteworthy, even though they deal with the same conquests of Yemen. Rumûzî, who comes to the forefront in this regard, also practiced the practice of putting the failures and flaws of his patron in the background or attributing them to others. Fütûhî, Nihâlî and Harîmî also practiced propaganda in the form of highlighting the successes of their own side and not openly mentioning some of the successes on the enemy's side; Merâhî and Nihâlî covered up some of the negativities on their side; and Nihâlî, Rumûzî (both fetihnames) and Harîmî attributed some of their side's mistakes to legitimate reasons.

Fütûhî, Rumûzî (*Nâme-i Fütûh-ı Yemen*) and Harîmî used the propaganda elements listed in the articles in variously and frequent ways. Fütûhî and Harîmî stand out in

terms of making propaganda by adding fiction from their imaginary worlds. Through fictitious dialogues, these poets tried to belittle the dignitaries of the enemy side by making them say words that they were unlikely to say, and to glorify the Ottoman society and army to which they belonged.

Harîmî has an exceptional position in terms of propaganda. The poet reflected both the political perspective of the Ottoman state, for which he worked as a civil servant, and his personal beliefs in his work in the form of propaganda or subjective judgments. The poet, in the position of the narrator, made these propagandas either in the language of the Ottoman sultan himself, or in the language of Osman Pasha the Serdar of the Orient, and sometimes in the language of the enemy. Rumûzî, on the other hand, in the first part of his fetihname about the Yemen campaign, constructed the history of the enemy side according to his own point of view in order to legitimize the Yemen campaign, and this propaganda method is a unique practice of the poet.

Kaynakça

- Adlı (2017). *Manzûme-i feth-i Şirvân ve Demirkapı* (K. Ş. Şahin, haz.). Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-191375/adli-manzume-i-feth-i-sirvan-ve-demirkapi.html>.
- Arslantürk H. A. & Kaçar M. (2012). *Merâhî'nin fetihnâme-i Sigetvar'ı, Kanuni'nin son seferinin şiirsel anlatımı*. İstanbul: Okur Kitaplığı Yay.
- Aydemir, M. (2006). *Enîsü'l-guzzât (Metin-Dizin)* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>.
- Babür, Y. (2016). *Nihâlî, Fethiyye-i Yemen mesnevîsi (Giriş, inceleme, transkripsiyonlu metin, dil içi çeviri ve tipkibasım)* (Doktora tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>.
- Başpınar, F. (2013). Kanuni Sultan Süleyman'ın son seferine dair bir mesnevi: Merâhî'nin "Fethnâme-i sefer-i Sigetvar" adlı eseri. *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2 (4), 18-74. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dedekorkut/issue/4542/62458>.
- Danişmend, İ. H. (1972). *İzahlı Osmanlı tarihi kronolojisi*. (C. 1-6). İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Dereli, Ö. (2017). *Sinoplu Safâyî'nin fetihnâme-i İnebahtı ve Moton adlı eseri (Transkripsiyonlu metin)* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>.
- Karanfil, M. (1998). *Harimi'nin Zafernâme ve Gonca'sına göre Özdemiroğlu Osman Paşa* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>.
- Kaytaç, F. (2013). Mohaç Savaşı'na dair fetihnâmeler ve Bahâri Kadı Ali Efendi'nin Kıyâmetnâme adlı fetihnâmesi. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 29, 145-186. Erişim adresi: doi: 10.24058/tki.353.
- Nidâî (2015). *Fetihnâme-i kal'a-i Cerbe* (Ü. Ay, haz.). İstanbul: Kocav Yay.
- Önal, A. (2012). *Koca Sinan Paşa'nın hayatı ve siyasi faaliyetleri (1520?-1596)* (Doktora tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>.
- Öztürk, Y. (2022). Özdemiroğlu Osman Paşa. *Journal of International Eastern European Studies* 4 (1), 2687-3346.
- Rumûzî (2023). *Fetihnâme-i Tûnus ve Halku'l-vâd, Akdeniz'deki bir hâkimiyet mücadelesinin manzum tasviri (İnceleme-tenkitli metin-diliçi çeviri)* (M. E. Tulum, haz.). Çanakkale: Paradigma Akademi Yay. Erişim adresi: <https://www.paradigmaakademiyayinlari.com/9569/fetihname-i-tunus-ve-halkul-vad-akdenizdeki-bir-hakimiyet-mucadelesinin-manzum-tasviri-inceleme-tenkitli-metin-dilici-ceviri-rumuzi-o-1582den-once/>.
- Tulum, M. E. (2022). *Osmanlı edebiyatında manzum fetihnameler* (Doktora tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı tarihi*. (C. 1-9). Ankara: TTK Yay.
- Yavuz, H. (2003). *Yemen'de Osmanlı idaresi ve Rumûzî tarihi*. (C. 1-2). Ankara: TTK Yay.